

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת תצוה, תשס"ט
מספר 799

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

מגילת אסתר – ראייה כלכלית מדינית

הפן הכלכלי במגילה זוכה להדגשה יתרה. גם נושאים שאינם כלכליים מנוסחים בלשון הלקוחה מתחום זה: **כִּי נִמְכְּרָנוּ אָנִי וְעַמִּי לְהַשְׁמִיד לְהַרְגוֹ וְלְאַבְדוֹ. וְאֵלֹהֵינוּ לְעֲבָדֵינוּ וְלְשִׁפְחוֹתֵינוּ נִמְכְּרָנוּ הַחֲרַשְׁתִּי כִּי אֵין הַצָּר שׁוֹה פְּנֻקָּה הַמֶּלֶךְ.**

דבריה אלו של אסתר המלכה למלך אחשורוש הם נקודת המפנה ושיאה של המגילה. כלומר אסתר מביעה התנגדות לתכניתו של המן בגלל חוסר התבונה וחוסר היעילות שבהצעתו. השאלה המתבקשת היא כיצד הגיע מלך של אימפריה אדירה להיות צד בעסקה כושלת, ומהי ההצעה הטובה ממנה שאסתר מציעה.

התיאור הפרטני של משתאותיו של המלך ונשותיו בפתיחת המגילה נועד לתת לנו את התובנה: זהו מלך קל דעת, נהנתן חסר תקנה ובזבזן של כספי ציבור. נדמה שלעגו של כותב המגילה למלך מתברר מכל שורה ושורה. זהו מלך המקדיש זמן לדיון בהתנהגות נשותיו, ולמרבה השחוק והאבסורד אף משתף בזה את שריו ויועציו. יש להניח שהקצאת זמן ואנרגיה לעיסוק כזה גורעת בהכרח מהזמן והאנרגיה הדרושים לניהול האימפריה שבראשה הוא עומד.

בזבזנותו של המלך מומחשת בתיאור שלושת המשתאות שבפרק א': משתה האורך 180 יום לכל הקורפוס הדיפלומטי, "כָּל-שָׂרָיו וְעַבְדָּיו, חֵיל פָּרָס וּמְדֵי, הַפְּרָתָמִים וְשָׂרֵי הַמְּדִינֹת". אחריו משתה של שבעה ימים "לְכָל-הָעָם הַנִּמְצָאִים בְּשׁוֹשֵׁן הַבִּיָּרָה לְמַגְדוֹל וְעַד-קָטָן... בְּחָצֵר גִּנַּת בֵּיתֵן הַמֶּלֶךְ וְהַשְׁקוֹת בְּכָלֵי זָהָב וְכֵלִים מְפָלִים שׁוֹנִים". בד בבד זוכות הנשים במשתה משלהן. עושרו ופזרנותו של המלך מתבטאים בריהוט, בכלים, בתפאורה ובהשקעה בתקרובת המתוארים בהרחבה.

כשנראה למלך קל הדעת שנפגע מרעייתו, המלכה ושתי, הוא מתייעץ ברצינות תהומית עם חכמיו, עם אסטרוולוגים, ואף עם שריו הבכירים, כדי להחליט כיצד להגיב על התנהגותה. ואכן לאחר נאום חוצב להבות של ממוכן, מבכירי השרים, מתקבלת החלטה מדינית גורפת בדבר סילוק המלכה מתפקידה והצגת הנושא כאות וכמופת ברחבי הממלכה. לסיפוק צרכיו של אחשורוש בנשים מוקמת מנהלה האחראית על איסוף מועמדות רבות מכל קצווי הממלכה, ונשים אלו מכשירות עצמן במשך שנה תמימה לקראת מפגש לילי יחיד עם המלך.

הדעת נותנת שניהול כזה של הממלכה מוביל בהכרח לבעיות פיננסיות, בייחוד אם תיאורי המשתאות ועסקי הנשים הם רק הביטוי החיצוני שלו. אך לבו של המלך אינו נתון לפתרון בעיותיו הפיננסיות ולפיכך קל לו להיתפס לפתרון פלא שמציע לו המן, שר בכיר ואדם אמיד בפני עצמו. האפשרות של העלאת מסים אינה באה בחשבון, שכן היא עלולה לגרום התמרמרות בקרב ממלכתו. רק כשכלו כל הקצים ולאחר מיצוי ההכנסות לפי שיטת מרדכי (ראו להלן) מוטלים מסים על הארץ ואיי הים (י:א).

המערך המדיני והשלטוני

כבר במשתה עצמו משתקפים סדרי המלוכה הדוגלים במתן חופש תרבותי והתנהגותי, ואולי אפשר אף להניח שהתקרובת הותאמה לכל אדם: "וְהַשְׁתִּיהָ כַּדָּת אֵין אִגָּס כִּי-כֵן יִסַּד הַמֶּלֶךְ עַל כָּל-רֵב בֵּיתוֹ לַעֲשׂוֹת כְּרָצוֹן אִישׁ-וְאִישׁ" (א:ח). תרבות זו חוזרת ומשתקפת בכבוד הניתן מצד המערך האימפריאלי למרכיביו. וכך למשל כל הודעה מתורגמת ומבוארת לפי שפתו ותרבותו של המקבל: "וַיִּשְׁלַח סְפָרִים אֶל-כָּל-מְדִינֹת הַמֶּלֶךְ אֶל-מְדִינָה וּמְדִינָה כְּכֹתֶבָה וְאֶל-עַם וְעַם כְּלָשׁוֹנוֹ" (א:כב). עוד מאפיינים של אחשורוש הם הפכפכנות רבה וחוסר תבונה בניהול ממשל תקיין. לדוגמה, נכונותו להעביר בקלות "זכות חתימה" בשם המלכות ללא תקופת הכשרה ובחינה: "וַיִּסַּר הַמֶּלֶךְ אֶת-טְבַעְתּוֹ אֲשֶׁר הָעֵבִיר מֵהֶמֶן וַיִּתְּנָהּ לְמַרְדֳּכָי" (ח:ב).

הבעיה הכלכלית ועצתו של המן

המן הוא הכוכב העולה החדש בממשל. בתוך זמן קצר לא זו בלבד שהוא מתמנה להיות שר בכיר, אלא אף נהיה לראש השרים: "אחר הדברים האלה גדל המלך אחשורוש את-המן בן-המדתא האגגי וינשאהו, וישם את-פסאו מעל כל-השרים אשר אתו" (ג:א). המן ער למצב הכלכלי המידרדר של חצר המלוכה, ומציע פתרון שיספק את מאוויי שלו ואת צרכי הממלכה גם יחד – רצח עם. פתרון זה אסור שיסתור את אושיות האימפריה – כבוד וחופש הניתן לכל מדינה ולכל עם בממלכה. לפיכך פותח המן את הצעתו לאחשורוש במילים: "ישנו עם-אחד מפרך בין העמים בכל מדינות מלכותך" (ג:ח). כלומר עם שאינו מתנהג לפי התפיסה המדינית של אחשורוש, כיוון שאינו נוהג אף כאורח במדינות אחרות ואינו מתאים את אורחותיו לאלו של מארחיו – "נדתיקם שנות מל-עם". מצד אחד טוען המן שלמלך לא יהיה כל הפסד מפגיעה מהם – "ולמלך אין-שנה להניקם", ומצד אחר הוא מתחייב בתמורה להשליש סכום נאה, אך קבוע מראש, של "עשרת אלפים כפר-כסף" לקופת המלך. לבו של המלך הולך אחר פתרון ה"פלא" הכלכלי שהציע לו המן.

יש להניח שהמן הממולח חישוב כי הכנסותיו יהיו גדולות יותר מהסכום שישלם, והוא יצא נשכר בכסף ובאהדת ההמון שאף יזכה לחלק מהביזה. וייתכן שמסתתר כאן פח קטן שטמן המן לאחשורוש – הוא דורש תקציב התחלתי למימון הפעילות, שכן כתוב בפסוק הסמוך: "ויאמר המלך להמן הנקסף נתון לך והעם לעשות בו פטוב בעיניך" (ג:יא). ואכן, ליהודים ניתנה התראה של שנה עד מועד אבדנם. מן הסתם ייאלצו למכור את רכושם (ומכורח הנסיבות במחיר מופחת) בטרם ייתפס בידי ההמון.

למרדכי ואסתר היה ברור שרק הצעה חלופית עם עדיפות בולטת תוכל להסיר את רוע הגזרה. בהסתייעות בנסים¹ אך גם תוך סיכון אישי של אסתר המבוסס על השערה (מסוכנת מאוד) שיחסו המיוחד של אחשורוש אליה (בהיותה מסתורית) יהיה חריג לטובה, אסתר מביאה לבסוף לכך שמרדכי יציג בפני המלך הצעה אלטרנטיבית. הצעה זו מתקבלת, נכתבת ונשלחת חודשיים ועשרה ימים לאחר שיצא הצו המלכותי הקודם: "ויקראו ספרי-המלך בעת-ההיא בחדש השלישי הוא-חדש סיון בשלושה ועשרים בו ויפתב פכל-אשר-צנה מרדכי" (ח:ט).

לעומת התשלום הקבוע והחד פעמי שהציע המן, הציג מרדכי פתרון אחר: ייהרגו דווקא אותם אנשים שהיו אמורים לרצוח את היהודים, וכל הרכוש שייבזז יעבור לרשות המלך. מהות הצו החלופי שקבע מרדכי היא "להשמיד ולהרג ולאבד את-כל-חיל עם ומדינה הצרים אתם טף ונשים". כל פגיעה מותרת בהם ובמשפחתם, אבל הכתוב חוזר ומדגיש שלוש פעמים:

1. "ויכו היהודים בכל-אביהם מפת-חרב והרגו ויבדו... ובבנה לא שלחו את-ידם" (ט:ה-ו).
 2. "ויקהלו היהודים [היהודיים] אשר-בשושן גם ביום ארבעה עשר לחדש אדר ויהרגו בשושן שלש מאות איש ובבנה לא שלחו את-ידם" (ט:טו).
 3. "וישאר היהודים אשר במדינות המלך נקהלו ועמד על-נפשם... ובבנה לא שלחו את-ידם" (ט:ז).
- אם כן, יש להניח שזאת הייתה הצעתו של מרדכי – שהביזה תועבר לרשות המלך. בהצעתו של המן היה מלכוד נוסף. במהלך ארגון הפגיעה ביהודים והתשלום לאנשי המנהלת, כפי שתואר לעיל, הוא היה עשוי לזכות בתמיכת כוחות הביטחון ואף בתמיכה עממית לאחר ששלל היהודים היה נופל בחלקם. אדם בתפקידו, משנה למלך, עשיר ובעל תמיכה עממית נרחבת הוא סכנה בלתי קבילה למלך, שכבר ידע ניסיונות התנקשות.² ולכן משהתחווה למלך העסקה שמאחורי הקלעים והסכנה הפוטנציאלית שקמה לו מעוזרו הקרוב מכולם, הפכו הוא וכל תומכיו לבני מוות. כלומר אחשורוש בקבלו את הצעת מרדכי נהנה במישורים רבים ומגוונים:

- הכנסה גדולה יותר (בכלל זה חיסכון תקציבי).
 - הסרת סכנה פוטנציאלית למרד מצד המשנה למלך.
 - נאמנות היהודים אליו. נאמנות זו חשובה בשל היותם מפוזרים בכל הממלכה, בעוד שנאמנותם לעם שבקרבו הם יושבים – חשיבותה פחותה יחסית.
 - העמדת מרדכי בתפקיד הרגיש של משנה למלך, כאשר ידוע שלמרדכי אין שאיפות ממלכתיות (עיקר שאיפתו, כפי שמתברר בסוף המגילה, היא עלייה לירושלים).
 - וכמובן, בל נשכח – לבה של אסתר.
- אכן – בתחבולות תעשה לך מלחמה !**

שמואל זיילר
הרצליה

¹ למשל, המלך נזכר במרדכי שהצילו בעבר מהתנקשות, מכבד אותו כשהוא מבזה את המן המזדמן לחצר המלכות; הימצאות אסתר בחצר המלכות אף שאינה שייכת לשום עם; חיבתו היתרה של אחשורוש לאסתר.

² חששו של אחשורוש מהתנקשויות בכלל נלמד מאזכור ניסיון התנקשות קודם ע"י בגתן ותרש ומהעובדה שאי אפשר היה להגיע לחצרו ללא הזמנה, וחששו מהמן בפרט – מהמילה "הגם" בדבריו להמן: "הגם לכבוש את-המלכה עמי בפית" (ז:ח).